

Salaajien valtakunta

Valtio-opin professori Matti Wiberg testasi opiskelijaryhmän kanssa, miten Suomen viranomaiset noudattavat avoimuussäädöksiä. 90 prosenttia ei noudata.

Matti Wiberg

Helsingin Sanomat 19.12.2010

Julkisuusperiaate tarkoittaa, että jokaisella on oikeus perustelematta ja esittäytymättä saada tietoja viranomaisilta. Pyytäjän ei tarvitse olla edes Suomen kansalainen. Meidät on Suomessa opetettu uskomaan, että viranomaiset toimivat avoimesti ja julkisuusperiaatetta noudattaen. Mutta miten on oikeassa elämässä?

Tein neljän Turun yliopiston valtio-opin opiskelijan kanssa avoimuuskokeen. Lähetimme loka- ja marraskuussa 230:lle Valtiokalenterista noukitulle valtion viranomaiselle tiedustelun yksikön korkeimman johtajan palkasta ja hänen työsuhde-eduistaan viime vuonna.

Pyysimme viranomaiselta myöhemmin toisesta sähköpostiosoitteesta myös tämän pyyntöemme sisältävän sähköpostiviestin. Käytimme keksittyjä nimiä Johanna Mäkelä ja Tapani Laine.

Kokeen tulokset ovat surkeat. Valtaosa viranomaisista suhtautui tietojen pyytävään välinpitämättömästi, epäluuloisesti tai vihamielisesti.

Mutta annetaan ensin kunniamaininnat. Niihin tosin yltää vain 15 virastoa eli noin 6 prosenttia vastaajista. Esimerkiksi palkkasihteeri **Kirsi Lehtinen** ja arkistosihteeri **Eija Nikkinen** maavoimien esikunnasta vastasivat kaikkiin pyyntöihimme viivyttämättä. Puolustusvoimain komentaja **Ari Puheloinen**, lähettäkää heille edes kukkia!

Näiden 15:n lisäksi 8 muuta voi saada puhtaat paperit, sillä ne vastasivat uusitun sähköpostin jälkeen kaikkiin pyyntöihimme.

Kaikki muut eli 207 virastoa ansaitsevat moitteita.

Ylimmän johtajan palkkatiedusteluun vastasi asiallisesti alle puolet viranomaisista, heistäkin moni puutteellisesti tai viivyttelyään. Vain 37 prosenttia viranomaisista antoi tiedon ensi pyytämällä. Pyyntöemme uudistaminen ei paljoa auttanut, sillä lopulta saimme palkkatiedon vain 60 prosentilta vastaajista. Kolmannes viranomaisista ei reagoinut ensimmäiseen tiedusteluunne mitenkään. Etuisuustietojen saaminen oli vielä vaikeampaa; saimme ne 39 prosentilta. Kolmekymmentä viranomaista ei reagoinut yhteenkään viestiimme.

Kokeemme jälkimmäisen osion, jossa pyysimme aiemmin lähettämäämme sähköpostia, selvitti vain neljannes vastaajista. Näin kävi, vaikka asia olisi hoitunut sekunneissa sähköpostin edennyksellä.

Valtaosa ei lähettänyt pyytämäämme sähköpostia, vaan jotakin aivan muuta: vastauksen alkuperäiseen tiedusteluunne tai ylimielisen ilmoituksen, että kysymykseen on jo vastattu tai

aggressiivisen ilmoituksen, ettei viestin sisältö kuulunut meille. Pyyntöämme pidettiin merkillisenä.

Monilla oli suuria vaikeuksia käsittää, mistä tiedustelussamme oli kyse, vaikka pyyntömme olivat aivan selkeät.

Avoimuudesta on säädetty perustuslaissa, julkisuuslaissa, hallintolaissa, nimikirjalaisissa sekä henkilötietolaissa.

Reaktiotapoja pitäisi olla vain yksi: kaikkien viranomaisten pitäisi toimia samalla tavalla. Julkiset tiedot pitäisi antaa ilman lisäselvitysvaatimuksia. On perusoikeus saada julkisia tietoja viranomaisilta, pyydetyllä tavalla ja ilman aiheetonta viivytystä. Viranomaisilla on tiedottamisvelvollisuus.

Lähestyimme virkamiehiä sähköpostilla, mutta meitä pyydettiin täyttämään lomakkeita, soittamaan tai käymään virastossa.

Pyynnöt puhelinsoittoon tai henkilökohtaiseen käyntiin eivät perustu lakiin. Myös kysymykset siitä, missä muodossa pyydetty tieto halutaan, olivat omituisia, koska olimme määritelleet muodon ottamalla yhteyttä sähköpostitse.

Varsin monet tiedustelivat tiedon käyttötarkoitusta: Mihin tarkoitukseen palkka- ja työsuhde-etuustietoja tarvitsette? Kuka kysyy ja mihin tarkoitukseen tarvitsette tiedot? Missä roolissa ja miksi kyselet asiaa?

Tällaiset tivaamiset eivät perustu lakiin.

Nopeimmin vastasivat ne, jotka antoivat asiallisen vastauksen. Heiltä kului tähän yleensä korkeintaan pari päivää. Näin pitää olla.

Viivytyksiä perusteltiin mitä merkillisimmin: Nyt mm henkilöstöjohtaja vuosilomalla, joten vastauksen saaminen viivästyy joka tapauksessa.

Kirjaaja **Riitta Vainio** Itä-Suomen hovioikeudesta kirjoitti: Koska en itse ole tekemisissä palkka-asioiden kanssa, en voi tietää kenenkään palkkauksesta. Presidentti itse on Helsingissä, joten en voi häneltäkään kysyä.

Sisko Laulajainen Säteilyturvakeskuksen henkilöstöpalveluista ilmoitti: Suullisesti, puhelimitse tai sähköpostitse tietoja ei anneta tietojen eheys- ja virheettömyysvaatimuksen täyttämisen varmistamiseksi. Palkkaotteen hinta on 3,35 euroa. Kuitenkin, jos palkkaote toimitetaan tiedotusvälineen edustajalle (esim. lehtijutun tekemistä varten), ote toimitetaan maksutta. Hän oli tietenkin allekirjoittanut viestinsä ystävällisin terveisin. Tapa on tuttu muun muassa Keskusrikospoliisissa, jossa joillakin on tapana allekirjoittaa vastaanottajille ikävät viestinsä näin.

Kielteisten viestien allekirjoitustapa oli näennäisen myötäsukainen. Esimerkiksi toimistopäällikkö **Rainer Hiltunen** vähemmistövaltuutetun toimistosta allekirjoitti ensimmäisen viestinsä "kunnioittavasti", vaikka mikään viestissä ei tätä ilmentänyt. Olipa hänellä otsaa väittää, että "vähemmistövaltuutettu pitää tärkeänä, että se toteuttaa julkisuusperiaatetta toiminnassaan".

Monet vastaukset huokuvat hyistä epäluuloa, kopeaa ylimielisyyttä ja häkellyttävää piittaamattomuutta ja päättävistä passiivis-aggressiivista sekä alentuvaa asennetta:

tiedonpyytäjään suhtaudutaan kuin vähämieliseen lapseen.

Muita mutkitta enin osa virkamiehistä sinutteli lähettäjää, siis henkilöä jota hän ei voinut tuntea.

Maabrändiryhmä toivoi virkamiehille soturiasennetta avoimuusasioissa. Testimme osoittaa virkamiehen olevan asemasodassa tiedonpyytäjää vastaan.

Väärälle henkilölle saapunutta viestiä ei ohjata viraston sisällä oikealle henkilölle. Pääasia monelle on se, että pääsee itse vastuusta. Kysyjän tehtäväksi jää uudistaa pyyntö oikealle henkilölle. Uudelleenohjaus näyttää merkitsevän virkamiehelle vain uuden osoitteen antamista kysyjälle, ei saapuneen viestin sisällön ohjaamista oikeaan kohteeseen.

Oman erikoistapauksensa muodostivat yliopistot, jotka eivät enää tänä vuonna ole viranomaisia. Tiedustelumme koski kuitenkin viime vuoden palkkatietoja. Yli puolet yliopistoista reagoi, mutta vain Jyväskylän ja Itä-Suomen yliopistot vastasivat kysymyksiimme. Testimme osoittaa, että yliopistot ovat sulkeutumassa.

Eräillä viranomaisilla näytti olevan vaikeuksia tietää, mitä lakia pitäisi noudattaa. Esimerkiksi Varsinais-Suomen syyttäjäviraston ma. johtava kihlakunnan syyttäjä **Kai Selander** ilmoitti ensin, että palkkatiedot ovat julkisuuslain perusteella salaisia, sitten hän katsoi, että ne nimikirjalain 7§:n mukaan ovat julkisia.

Jokaisen oikeus saada tietoa viranomaisten toiminnasta on olennainen asia kansanvallalle. Virkamiehet pitää kouluttaa noudattamaan lakeja.

